

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В статті акцентується на тому, що ефективне функціонування державної політики та національної системи освіти дорослих в Україні залежить від створення відповідних об'єктивних передумов для демократизації всієї системи освіти дорослих та гуманізації навчального процесу, а також врахування світових закономірностей розвитку теорії і практики освіти дорослих в європейських країнах. В статті приділяється увага діяльності Європейської організації у сфері освіти дорослих, яка ефективно функціонує у сфері освіти дорослих.

В статье акцентируется на том, что эффективное функционирование национальной политики и национальной системы образования взрослых в Украине зависит от создания соответствующих объективных предпосылок демократизации всей системы образования взрослых и гуманизации учебного процесса, а также учета мировых закономерностей развития теории и практики образования взрослых. Уделяется внимание деятельности Европейской общественной организации в сфере образования взрослых, которая эффективно действует в сфере образования взрослых.

The author of the article pays much attention on effective function of the national politics up to national educational system which depends on specifics up to national educational system which depends on specific background of democratization of adult education. Also the humanization of studying process in being highlighted within the importance of worldwide theories and practice of adult education. In the article paid attention to the activity of the EAEA as a European NGO with 131 member organisations from 41 countries working in the fields of adult learning. The main roles of EAEA are: policy advocacy for lifelong learning at a European level, development of practice through projects, publications and training, provision of information and services for our members, international co-operation.

Пошук Україною власної моделі розвитку національної політики в сфері освіти дорослих, розробка та впровадження Концепції освіти дорослих, ефективна діяльність різноманітних інституцій у сфері освіти дорослих потребує усвідомлення цих проблем в контексті глобальних проблем людства, загальноєвропейської парадигми. Вирішення цих стратегічних завдань ускладнюється наступними суперечностями: необхідністю аналізу міжнародних нормативно-правових документів у галузі освіти дорослих та відсутністю нормативної бази впровадження стратегічних завдань створення ефективною національної системи освіти дорослих; важливістю систематичного аналізу теоретичних засад розвитку освіти дорослих у країнах ЄС, виявлення тенденцій розвитку сучасної методології освіти дорослих та відсутністю розроблених критеріїв адаптації теорії освіти дорослих до вітчизняного досвіду.

У зв'язку з цим необхідно визначити особливості й механізми реалізації стратегічних цілей та завдань діяльності європейської політики в сфері освіти дорослих та відсутністю фундаментальних досліджень, присвячених діяльності провідних громадських інституцій у сфері освіти дорослих. Не висвітлювалась, зокрема, роль та значення діяльності Європейської асоціації освіти дорослих (англ. - European Association for the Education of Adults) та її вплив на прийняття рішень на державному та загальноєвропейському рівнях. За таких умов виникає потреба конкретизації провідних тенденцій розвитку освіти дорослих на сучасному етапі розвитку безперервної освіти у країнах ЄС та необхідність врахування інноваційних європейських підходів у контексті соціально-культурних змін розширеного європейського простору, врахування національних традицій, цінностей та ментальності конкретної країни, важливості розробки національної стратегії розвитку, удосконалення та управління якістю системи освіти дорослих, адаптації європейського досвіду до специфіки й особливостей освіти України.

Інтеграція України до Європейського освітнього простору – довготривалий соціокультурний процес, пов'язаний із вирішенням існуючих суперечностей на системному рівні: науковому, політичному, економічному, соціально-культурному. В зв'язку з цим зростає

важливість проведення порівняльних досліджень проблем освіти дорослих та розробки на цій основі перспективних рекомендацій стосовно розвитку національної сфери освіти дорослих в умовах зростаючої світової економічної кризи та фахової конкуренції.

Доцільність дослідження національної політики освіти дорослих у країнах ЄС на базі аналізу діяльності громадської організації зумовлена тим, що ця потужна європейська організація посилює євроінтеграційний розвиток країн ЄС, розробляє євростандарти у сфері освіти дорослих та враховує національні традиції й специфіку, об'єднуючи понад 140 національних організацій із 40 країн та представляє інтереси понад 50 мільйонів дорослих в усій Європі. З іншого боку, логічність проведення дослідження зумовлена представництвом України в ЕАЕА, глобальним впливом діяльності цієї організації на розвиток вітчизняної педагогічної теорії й практики у сфері освіти дорослих.

ЄС здійснює різні ініціативи для подолання проблеми безробіття дорослого населення, що включає різноманітну фінансову та фундаційну підтримку, розповсюдження інформації, присвяченої даній проблемі. Для виконання відповідних глобальних проєктів та участі у них необхідна спеціальна, фахова підготовка у сфері освіти дорослих, знайомство із методологічними засадами цієї галузі. Методологічні принципи аналізу досвіду у сфері освіти дорослих базуються на кількох концептуальних засадах: теорії «освіти протягом життя», концепціях «продовженої освіти», «освіти дорослих», «подальшої освіти», «відновлюваної освіти», «неформальної освіти» та «концепції суспільства, що навчається». Компаративний аналіз цих концепцій з позицій досвіду управління підготовкою науково-педагогічних кадрів у сфері освіти дорослих та національних стратегічних завдань у сфері освіти дорослих – актуальне завдання для педагогічної науки України.

Наша країна має певний історичний досвід у сфері аналізу міжнародного освітнього руху, громадських організацій та освіти дорослих. Українська педагогіка була однією із перших у розробленні андрагогіки. У другій половині XIX – на початку XX ст. активну науково-дослідницьку роботу вела Х. Д. Алчевська, розробляючи дидактико-методичні засади освіти дорослих у недільних школах. Теорію просвітницької діяльності для дорослих людей розробляв у 10–20 роках XX ст. директор гімназії Рідної школи в Рогатині, засновник загальноосвітнього Селянського університету для дорослих М. Галущинський, який своєю організаторською працею, пропагандою, науковими працями і студіями започаткував освіту дорослих поколінь і став першим українським ученим-андрагогом.

Актуальні завдання розвитку освіти дорослих в нашій країні (філософські аспекти, проблематика педагогічної майстерності, розробка концепції освіти дорослих, підготовка державних службовців, аналіз вітчизняних тижнів освіти дорослих, проблеми еколого-етичної парадигми в освіті дорослих та досвід скандинавських країн тощо). В контексті існуючої системи неперервної освіти висвітлювались у дослідженнях сучасних науковців. Цим питанням приділяють увагу О.В. Матвієнко, Н.Г. Ничкало, О.І. Огієнко, Л.Є. Сігаєва, С.О. Сисоєва, О.В. Сухомлинська, Г.Г. Філіпчук. Ознайомлення із результатами досліджень цих науковців свідчить про те, що освіта дорослих в Україні – перспективний напрям розвитку неперервної освіти, інтеграції нашої країни в європейську педагогічну систему.

Аналіз процесів, які відбуваються у постсоціалістичних країнах, свідчить про загальну європейську тенденцію розвитку громадського суспільства на національних і універсальних цінностях.

Принципи національного розвитку освіти дорослих повинні підтримуватись інститутами громадського суспільства. Реалізація завдань європейського вибору України базується на відповідному рівні громадянського мислення. Розвиток національної теорії і практики освіти дорослих пов'язаний із посиленням значення її етнічних складових: історії, мови, особливостей культури, психології, традицій, впровадження в життя ідей, обґрунтованих положень розвитку сучасної системи національної освіти. У зв'язку з цим актуалізуються завдання дослідження національних тенденцій розвитку педагогічної теорії й практики в діяльності ЕАЕА. Проблематика освіти дорослих безпосередньо пов'язана з діяльністю цієї організації, що передбачає дослідження, узагальнення її досвіду, аналіз наукових категорій, тенденцій розвитку освіти дорослих на національному рівні. У зв'язку з цим зростає необхідність

проведення дослідження проблеми розвитку педагогічної теорії та практики на основі аналізу теоретичних здобутків ЕАЕА.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури та дисертаційних робіт з проблем неперервної освіти та освіти дорослих дає змогу констатувати, що фахова координаційна діяльність провідної європейської структури – ЕАЕА набула активного світового поширення у 80-х роках ХХ ст. і на початку ХХІ ст. продовжує свій інтенсивний розвиток, долаючи різноманітні суперечності, розробляючи стратегічні рекомендації щодо європейського розвитку освіти дорослих.

У березні 2009 р. група науковців Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН (керівник групи – Л. Б. Лук'янова) представила проект Концептуальних положень освіти дорослих в Україні. В концепції конкретизовано зміст категорій освіта дорослих, зміст понять «освіта дорослих», «дорослий учень», «навчальна діяльність дорослого», «технології навчання дорослих», «андрагог».

Концепція розроблена відповідно до рішень П'ятої міжнародної конференції освіти дорослих (м. Гамбург, Німеччина, 14–18 липня, 1997 р.), Міжнародної ради з освіти дорослих (м. Дамаск, Сирія, 22–26 вересня, 2000 р.), Міждержавної програми реалізації Концепції формування єдиного (спільного) освітнього простору Співдружності Незалежних Держав (29 листопада, 2001 р.), Софійської конференції освіти дорослих (Болгарія, 9 листопада, 2002 р.), Концепції розвитку дорослих у країнах-учасниць Співдружності Незалежних Держав (м. Москва, РФ, 25 травня 2006 р.) та з урахуванням положень Модельного закону «Про освіту дорослих» (7 грудня 2002 р.).

Аналіз цієї Концепції дозволяє зробити висновок, що найбільшими проблемами, які вимагають негайного вирішення у сфері освіти дорослих в Україні, є передусім створення системи освіти дорослих, що вимагає розробки та впровадження наукових підходів щодо визнання і сертифікації формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих, ключовим компонентом яких має стати система акредитації й оцінювання попереднього досвіду і знань особистості. Актуальним залишається питання розробки критеріїв потреб, планування, контролю, звітності, а також вивчення міжнародного досвіду освіти дорослих, створення системи добору статистичної інформації щодо освіти дорослих на місцевому, регіональному й національному рівнях. Важливою проблемою є також створення державних центрів з підготовки, підвищення кваліфікації й перепідготовки андрагогів (організаторів процесу навчання дорослих), що сприятиме підвищенню рівня компетентності спеціалістів, які працюють з дорослим населенням, факультетів і кафедр андрагогіки в усіх закладах вищої педагогічної освіти й установах перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників освіти, введення спеціальності «Андрагогіка» у перелік спеціальностей післядипломної професійної освіти.

Комплексний, інтегрований підхід до аналізу глобальних (світових), локальних (європейських) та специфічних (порівняльний аналіз) проблемних питань у сфері освіти дорослих проаналізовано на базі наукових щорічних звітів ЕАЕА. В контексті практичноорієнтованої діяльності цієї організації визначені фундаментальні наукові праці, зокрема, історико-педагогічна монографію, в якій висвітлюється становлення та розвиток ЕАЕА Б.Баха [2].

Тенденції розвитку освіти дорослих на європейському рівні проаналізовано на базі монографій: У. Бауша [1], А. Бронь [5], О. Ліінамайа [8], колективної монографії [6], статей Й. Х. Кноль [7], Х. Бхоли [4], П. Белангера [3].

Значний науковий інтерес з точки зору впровадження національних концепцій у сфері освіти дорослих становить досвід просвітницької діяльності ЕАЕА. Штаб якої розташований у Брюсселі (Бельгія). Це питання відображено у наукових виданнях цієї організації, де висвітлюються актуальні проблеми її розвитку, науковий апарат досліджень в галузі освіти дорослих, порівняльний підхід до аналізу цієї проблематики. У вітчизняній же науці, досі не здійснено сучасних громадських ініціатив з боку європейських громадських організацій, які безпосередньо та опосередковано впливають на розвиток світової педагогічної теорії й практики, розробку концептуальних підходів до впровадження національних концепцій в сфері освіти дорослих.

Науковий і практичний доробок ЕАЕА має в цьому зв'язку актуальне значення для проведення наукової роботи, оскільки на рівні ЮНЕСКО визнається глобальний внесок цієї організації у розвиток стратегії й тактики світової педагогічної думки, неперервної освіти та освіти дорослих.

Системний аналіз нормативно-правових, фінансових, управлінських передумов процесу адаптації концептуальних засад євроінтеграційного розвитку європейських систем освіти дорослих у 80-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. сприяє: виявленню специфічних підходів до розробки й удосконаленню національної стратегії реалізації концепції освіти дорослих в сфері загальної і професійної, формальної і неформальної освіти у взаємодії з державними, громадськими та міжнародними організаціями з метою формування нормативно-правових, організаційних та наукових передумов розвитку національної політики у сфері освіти дорослих з урахуванням світових та національних тенденцій.

Можна констатувати, що в Україні розвиток правового статусу та кадрового забезпечення освіти дорослих поступово усвідомлюється громадськістю і стає об'єктивною необхідністю, засобом усвідомлення і захисту громадянами своїх прав, що є необхідною передумовою державної підготовки фахівців до сфери освіти дорослих.

Результати наукового аналізу свідчать, що вплив теоретичної та практичної діяльності ЕАЕА не розглядався вітчизняними науковцями як предмет дослідження, проблематика порівняльно-педагогічного дослідження у сфері освіти дорослих. Аналіз наукових джерел, присвячених проблематиці розвитку національної стратегії в сфері освіти дорослих, дозволив визначити наступні напрями наукових досліджень:

- філософські основи розвитку національних систем освіти на засадах вирішення суперечностей між глобальним та локальним, між посиленням уніфікації та збереженням національної ідентичності ;

- концептуальні положення методології порівняльної педагогіки у сфері освіти дорослих та андрагогіки;

- дослідження науковців – членів ЕАЕА, що присвячені різним теоретичним проблемам у сфері освіти дорослих: андрагогіка, компетентості, неперервна освіта, екологія, освіта протягом життя, неформальна освіта дорослих, самовиховання особистості, стратегії й національної політики у сфері освіти дорослих – демократизація освіти дорослих, міжнародна кооперація в освіті дорослих, позитивна політика навчання в сфері освіти дорослих, законодавчі питання освіти дорослих, напрями і форми освіти дорослих, установи освіти, асоціації, суспільна робота, дистанційна освіта, методи навчання дорослих у країнах Європи (мозкова атака, тренінги, уявні тренування, плани комунікацій, психогімнастика тощо).

Аналіз наукових джерел бібліотеки Інституту всежиттєвого навчання (м. Гамбург, Німеччина) свідчить про різні наукові підходи до аналізу глобальних та локальних, світових та європейських тенденцій у галузі освіти дорослих. В бібліотеці Інституту є понад 2500 видань (монографій, брошур, періодичних статей), присвячених проблематиці освіти дорослих. Проблематика освіти дорослих в європейських країнах висвітлена у понад 80 наукових працях, проблема порівняльного дослідження та аналізу освіти дорослих – у понад 40 дослідженнях. Це свідчить про поширення наукового аналізу загальних питань, пов'язаних з освітою дорослих, актуальністю європейських досліджень цієї галузі та перспективністю порівняльного аналізу цієї сфери у глобальному та європейському вимірі.

Дослідження різноманітної за своєю спрямованістю діяльності ЕАЕА набуває особливої актуальності в зв'язку із нинішньою глобальною економічною кризою, що безпосередньо пов'язана із необхідністю дослідження проблем якості неперервної освіти, освіти протягом життя, проблем ефективного розвитку та вдосконалення сучасних інформаційних технологій, посиленням конкурентності національних систем освіти, активізацією етнополітичних, екологічних проблем та готовністю суспільства забезпечити відповідний, ефективний рівень їх вирішення, прагненням України інтегруватись з європейським освітнім простором. Системний аналіз зазначених концептуальних проблем передбачає звернення до досвіду країн із розвинутою системою громадського контролю за якістю системи неперервної освіти, ефективною політикою у сфері освіти протягом життя.

У світовій практиці склалися багаторівневі структури неурядових організацій, що функціонують у сфері освіти дорослих:

- глобальний рівень (Міжнародна Рада з освіти дорослих);
- континентальний рівень (Європейська Асоціація освіти дорослих);
- регіональний рівень (Північна Рада з освіти дорослих);
- національний рівень (Рада з освітою дорослих в окремо взятій країні).

Міжнародна Рада з питань освіти дорослих (ICAE), (EAEA), Азіатське Бюро з питань освіти дорослих (ASPBAE) та Інститут з питань міжнародної співпраці німецької асоціації освіти дорослих (DVV) плідно працюють, досліджуючи різноманітні аспекти проблеми освіти дорослих.

У більшості європейських країн за останні роки проводяться державно-суспільні заходи (Тижні освіти дорослих та ін.), спрямовані на розвиток конкретних форм навчання дорослих, впроваджуються ідеї освіти дорослих, безперервної освіти, неперервного самовдосконалення людини впродовж всього життя. Разом з тим єдиного і загальноприйнятого трактування ролі та місця, функцій освіти дорослих та її гуманізації в системі неперервної освіти не існує – лише загальні гуманістичні тенденції розуміння цього питання відображені у різних міжнародних документах.

Комплекс проблем, пов'язаних з її функціонуванням і розвитком цієї галузі, має свою змістовну специфіку, зумовлену особливостями регіону, контингенту, а також своєрідністю завдань. Характерна тенденція історичних змін кінця ХХ – початку ХХІ ст. в освіті дорослих – у її змістовне та організаційне відособлення, що посилюється шляхом розширення мережі спеціалізованих установ, призначених винятково для дорослого населення, різноманіття пропонуваного програм.

Освіта дорослих базується на теорії навчання дорослих – андрагогії, а її науково-методичною основою є технологія навчання дорослих. Вона спирається на концепцію вільного, «відкритого» навчання, психологію навчання дорослих і розвивається в контексті неперервної освіти людини впродовж всього життя.

Освіта дорослих є однією зі сфер із значними відмінностями між різними європейськими країнами. Вони суттєво відрізняються залежно від структурних і фінансових умов у кожній країні. Більшість з країн, які недавно приєдналися до ЄС, тільки розпочали реконструювання своїх національних систем освіти та зустрілися з певними проблемами: застаріла інфраструктура, відсутність відповідних законів і механізмів фінансування, неадекватний зміст курсів навчання, некомпетентний персонал та ін. У зв'язку з цим важливо сприяти європейському діалогу між науковцями у сфері теорії освіти дорослих і практиками.

Перші помітні зрушення у законодавстві окремих європейських країн відбулися, але широкої підтримки як на державному, так і на громадському рівні освіта дорослих не отримала. Від 50-х років ХХ ст. в Європі починають прийматися законодавчі акти, спрямовані на розвиток сфери освіти дорослих: Закон про народні вищі школи (Норвегія, 1948), Закон про заочну освіту (Норвегія, 1948), Закон про надання дотацій народним вищим школам та відповідним організаціям народної освіти (Північний Рейн-Вестфалія, Німеччина, 1953) й ін.

У більшості європейських країн (Австрія, Швеція, Данія та ін.) спеціальні законодавчі акти щодо освіти дорослих були прийняті лише у 80–90-х роках ХХ ст., що дозволяє стверджувати, що сфера освіти дорослих – дуже молода освітянська галузь, нормативно-законодавча база якої перебуває у процесі становлення.

За останнє десятиліття ХХ ст. нормативно-правова база більшості європейських країн у сфері освіти дорослих коригувалась у двох напрямках: внесення змін до раніше прийнятих та ратифікованих законодавчих актів і перегляд політики розвитку системи освіти дорослих (Норвегія, Данія, Швеція, Німеччина) та прийняття нових законодавчих актів (Угорщина, Литва, Естонія, Словаччина, Словенія) й розробки рекомендацій та стратегічних програмних документів на наднаціональному рівні.

Стосовно національного рівня регулювання нормативно-законодавчої сфери освіти дорослих європейських країн вирізняють дві групи законів: законодавство, базоване на цілісному підході до системи освіти дорослих (Закон про освіту дорослих в Естонії, Федеральний закон про сприяння освіті дорослих в Австрії та законодавство, базоване на

регулюванні освітньої практики, що не попадає у сферу дії інших законів (Закон про неформальну освіту в Литві, Закон про вільну освіту дорослих в країнах Скандинавії).

Інститут освіти дорослих Російської академії освіти, маючи відповідну державну підтримку для реалізації проєктів, активно співпрацює з країнами СНД щодо формування єдиного освітнього простору. Ще у 2006 р. Інститут розробив проєкти модельних законів «Про освіту дорослих» і «Про просвітницьку діяльність», які були прийняті Міжпарламентською асамблеєю держав – учасниць СНД, законопроєкт «Про післядипломну освіту» для Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Російської Федерації, що був схвалений Міжпарламентським комітетом, проєкт Концепції розвитку освіти дорослих в державах – учасниках СНД. Решта країн колишнього СНД перебуває в процесі становлення та пошуку нормативного регулювання сфери освіти дорослих.

Отже, актуальність наукового дослідження теоретичної та практичної діяльності ЕАЕА зумовлена глобальним її впливом на розвиток світової, національної педагогічної теорії й практики в сфері освіти дорослих, формування національної стратегії розвитку освіти дорослих, освіти протягом життя, а також співпрацю України з цією організацією.

Застосування інноваційних технологій у сфері освіти дорослих можливе передусім, за допомогою дистанційного навчання, із використанням комп'ютерної інформаційної техніки. Сфера освіти дорослих не може ефективно функціонувати й розвиватися без сучасного інформаційного забезпечення, що передбачає створення відповідних баз даних, забезпечення сучасною технікою інформаційних потоків, використання комп'ютерних технологій, обов'язково включаючи Інтернет.

Узгодження євроінтеграційної стратегії України в сфері неперервної освіти та розвитку національної системи освіти дорослих із стратегією теоретичної та практичної діяльності ЕАЕА сприятиме розробці теорії діяльності вітчизняної громадської організації в сфері освіти дорослих, яка має бути створена, узгодженню її координаційної діяльності з діяльністю європейських громадських структур, розширенню змістовної спрямованості проєктної діяльності та впливу на розвиток вітчизняної теорії й практики в сфері освіти дорослих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bausch Ulrike ed. Current trends and partnership arrangements in adult education: international conference, Reutlingen, Oct. 8–10, 1999: Reutlingen, Germany; Volkshochschule Reutlingen; 1999, 56 p.
2. Bax Bill ed. From European Bureau of Adult Education to European Association for the Education of Adults, 1953–1998: Helsinki; EAEA, Office for Information and Documentation; 1998, 143 p.
3. Bélanger Paul. Trends in adult education policy, Bonn, 1996, p. 19–29.
4. Bholá Harbans Singh. World trends and issues in adult education on the eve of the twenty-first century: Dordrecht, Netherlands, 1987, p. 485–506
5. Bron Agnieszka ed. Schemmann Michael, ed. Knowledge society, information society and adult education: trends, issues, challenges Authors and editors: Münster, Germany; Lit Verlag; 2003, 283 p.
6. Future trends in adult and continuing technical and vocational education Berlin; UNEVOC Implementation Unit; 1996, 107 p.
7. Knoll Joachim Heinrich. Issues and trends of adult education in a European dimension: Brussels. pp.13–15. In: EAEA news. vol. 4, 2007, no. 1.
8. Ojala Leenamajja. European approaches to lifelong education: trends in industry practices and industry-university cooperation in adult education and training: Geneva, Switzerland; European University-Industry Forum; 1992, 111 p.